

Ковальчук Т. І., старший викладач кафедри соціальної педагогіки та інформаційних технологій в освіті НУБіП України (м. Київ)

КОНЦЕПТУАЛЬНА МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ У СФЕРІ ДОЗВІЛЛЯ

У статті висвітлено проблеми формування готовності майбутніх соціальних педагогів до організації і проведення дозвілля дітей та юнацтва. Охарактеризовано значення основних компонентів авторської концептуальної моделі процесу цього формування: чотирьох блоків, технології реалізації моделі готовності, організаційно-педагогічних умов, рівнів сформованості готовності, критеріїв її оцінювання і результату – сформованості готовності майбутніх соціальних педагогів до організації роботи у сфері дозвілля дітей та юнацтва.

Ключові слова: модель формування готовності, блоки моделі, організаційно-педагогічні умови, критерії і показники, художньо-естетичний потенціал творів мистецтва.

В статье отражены проблемы формирования готовности будущих социальных педагогов к организации и проведению досуга детей и юношества. Охарактеризованы значения основных компонентов авторской концептуальной модели процесса этого формирования: четырех блоков, технологии реализации модели готовности, организационно-педагогических условий, уровней сформированности готовности, критериев его оценки и результата – сформированности готовности будущих социальных педагогов к организации работы в сфере досуга детей и юношества.

Ключевые слова: модель формирования готовности, блоки модели, организационно-педагогические условия, критерии и показатели, этнонациональный материал, художественно-эстетический потенциал произведений искусства.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Актуальність теми зумовлена зростанням соціальної напруженості у суспільстві, поширенням алкоголізму, наркоманії, лудоманії, тютюнопаління, проституції, злочинності і суїциду, загостренням кризових явищ у духовному житті сім'ї, зростанням чисельності дітей-сиріт, дітей з відхиленнями у фізичному і психічному розвитку та поведінці і тих, що зазнали насилля, бездомних, хворих на СНІД та зі слабким здоров'ям і недостатнім рівнем їх пізнання, що робить актуальними пошуки шляхів їх вирішення, зокрема, засобами професійної психолого-педагогічної діяльності у сфері дозвілля.

Незважаючи на суттєве розширення дослідницьких зусиль науковців у цій сфері, проблема обґрунтування змісту, пошуку нових форм організації і методів підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації роботи у сфері дозвілля дітей та юнацтва залишається вкрай важливою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження психолого-педагогічної, науково-методичної літератури з питань формування готовності майбутніх соціальних педагогів до організації роботи у сфері дозвілля дітей та юнацтва свідчить про наявність багатьох невирішених питань [1; 2; 4; 5; 6; 8]. Зокрема, необхідно науково обґрунтувати структуру і зміст професійної підготовки фахівців соціально-педагогічного профілю, які працюватимуть у сфері дозвілля (І.

Бойчев, С. Пашенко, В. Русанова, І. Шульга та ін.)

Використовувана у Західній Європі методологія соціальної роботи [6], вітчизняний і наш власний досвід роботи у цій сфері [5] дозволили створити **модель** формування готовності майбутніх соціальних педагогів до організації роботи у сфері дозвілля, яка задіює механізми взаємозв'язків та підвищує ступінь участі окремої особистості і різних груп населення в релаксаційно-оздоровчій і культурно-дозвіллевій діяльності в умовах вільного часу.

Узагальнюючи, можна констатувати, що навчальна модель формування готовності майбутніх соціальних педагогів до організації роботи у сфері дозвілля – це наукове і методичне обґрунтування цього процесу, цілеспрямовано організована, логічно-послідовна система його компонентів, яка спрямована на забезпечення професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації роботи у сфері дозвілля дітей та юнацтва. Вона містить мету, завдання, зміст, принципи, форми, методи і засоби та умови формування готовності й оцінювання рівнів її сформованості.

Доречно додати, що "Большая современная энциклопедия" (2005) подає модель як "... програму, імітуючу структуру або функціонування досліджуваного об'єкта; систему об'єктів або знаків, відтворюючу деякі властивості системи-оригіналу..." [7, с. 323]. Словник іншомовних слів "модель" трактує "як зразок, примірник чого-небудь, зменшене

Питання педагогіки

відтворення якоїсь споруди, механізму тощо...; схема для пояснення якогось явища або процесу" [9, с. 443].

Мега статті – охарактеризувати значення основних компонентів авторської концептуальної моделі процесу формування готовності майбутніх соціальних педагогів до організації роботи у сфері дозвілля дітей та юнацтва.

Виклад основного матеріалу. Головним результатом досліджень є модель (структурно-логічна схема) формування готовності майбутніх соціальних педагогів до організації роботи у сфері дозвілля дітей та юнацтва з урахуванням потреб суспільства, шляхів їх задоволення, мети, задач, організаційно-педагогічних умов, структури, принципів, основних форм, методів і засобів формування готовності такої майбутніх соціальних педагогів, організаційно-педагогічних умов,

шляхів формування готовності, форм методичної роботи, технологій методичної діяльності у цій галузі, критеріїв, оцінювання рівнів її сформованості, ефектів формувального етапу експерименту (рис. 1).

Вона базується на результатах аналізу науково-педагогічної літератури, практики підготовки майбутніх СП, власних спостережень. Беручи до уваги ці дані, проаналізуємо складові моделі цілеспрямованого формування готовності майбутніх соціальних педагогів до організації роботи у сфері дозвілля.

Основними складовими моделі формування професійної готовності майбутніх соціальних педагогів до організації роботи у сфері дозвілля дітей та юнацтва є такі блоки: цільовий, аналітико-діагностувальний, змістово-операційний, результативно-оцінювальний.

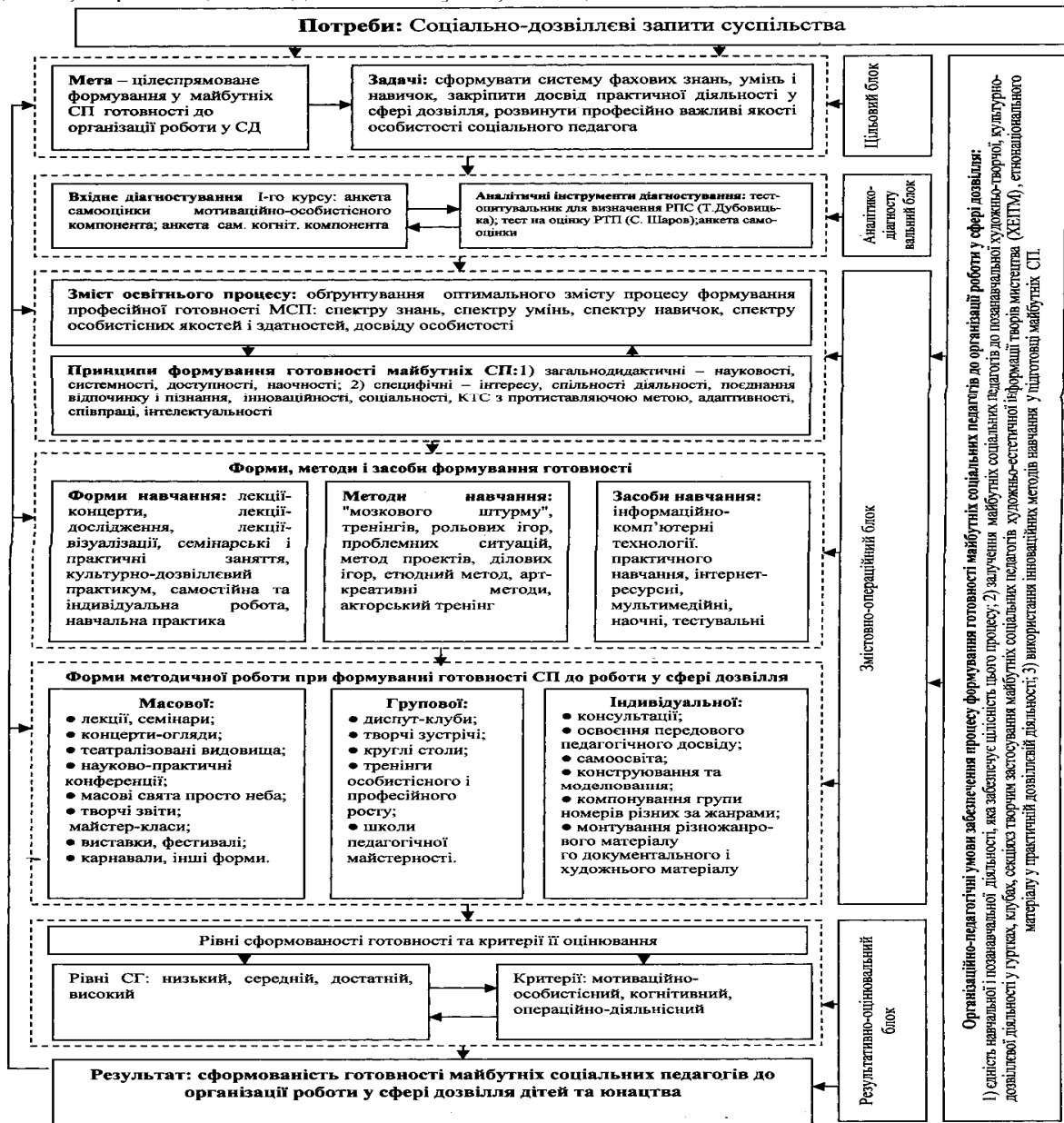

Рис. 1 Модель формування готовності майбутніх соціальних педагогів до організації роботи у сфері дозвілля дітей та юнацтва

У дослідженні визначено та обґрунтовано організаційно-педагогічні умови формування готовності майбутніх соціальних педагогів до організації роботи у сфері дозвілля дітей та юнацтва як складову моделі.

Цільовий блок моделі містить мету, задачі формування готовності майбутніх соціальних педагогів до організації роботи у сфері дозвілля. Зупинимось на них детальніше. Мету ми визначили як цілеспрямоване формування у майбутніх соціальних педагогів готовності до організації роботи у сфері дозвілля. Основна мета формування професійної готовності (теоретичної, методичної, практичної, психолого-педагогічної, інноваційно-освітньої) майбутніх соціальних педагогів до організації роботи у сфері дозвілля дітей та юнацтва реалізується через розв'язання комплексу задач, які відображають вимоги до особистості майбутнього соціального педагога: формування системи фахових знань, умінь і навичок, закріплення теоретичних знань і досвіду практичної діяльності у сфері дозвілля, розвиток професійно-значущих якостей особистості соціального педагога. Такими фаховими знаннями, на нашу думку, мають бути: 1) знання специфічних методів навчання (знання акторської майстерності), аналізу і синтезу даних (визначення комплексу необхідних професійних знань для вирішення конкретних завдань дозвіллевої діяльності), методу вирішення проблемних ситуацій (виявлення і вирішення проблем виховання особистості засобами організації дозвілля), методу порівняння, спираючись на розуміння змісту; індивідуально-групових методів (виявлення причин, що спонукають до визначення доцільності організації тієї чи іншої форми дозвілля), методу спостереження за підготовчою та сценічною роботою; методів обговорення й аналізу (становлення особистості вихованця, формування взаємин між інститутами суспільного виховання і батьками); методів збирання етнографічного матеріалу та художньо-естетичної інформації творів мистецтва для практичних занять; "мозкового штурму"

("мозкової атаки") для швидкого реагування на соціальні, дозвіллеві та інші проблеми дітей-сиріт (ігрові тренінги, консультування, профорієнтаційні заняття, гурткова робота [5, с. 201], клуб взаємодопомоги, екскурсії [5, с. 212, 307]), дітей шкіл-інтернатів (ігрова терапія,

казкотерапія, арт-терапія, робота за моделлю "старший брат – старша сестра"), "дітей вулиці" (моральна та психологічна тренінгова робота, правовиховна просвітницька робота, створення

майданчиків і клубів дозвілля, ігрова діяльність [5, с. 368]), дітей з обмеженими функціональними можливостями (бесіди, психологічні тренінги, диспути, створення банків даних етнографічного характеру, художньо-естетичної інформації творів мистецтва) [5, с. 186–187] тощо); 2) знання методів і методик навчання дітей, які використовуються майбутніми соціальними педагогами у практичній дозвіллевій діяльності: методу гри й ігрового тренінгу; методики проведення з різновіковими категоріями дітей та юнацтва народних музичних ігор і забавок, вікторин, конкурсів, розважальних програм, КВК, диспутів і дискусій [5, с. 305] тощо; імпровізації; театралізації; змагання; ведення КТС [5, с. 329], проектної діяльності; ігрових програм і театралізованих вистав тощо; 3) теоретичні знання методики організації дозвіллевої діяльності (масових, групових, індивідуальних форм роботи) [6].

Важливою складовою моделі є формування у майбутніх соціальних педагогів відповідних вмінь для роботи у сфері дозвілля. Коротко зупинимось на вміннях, якими повинні володіти майбутні соціальні педагоги: 1) у сфері дитячого театрального мистецтва: організувати роботу дитячого театального колективу над п'єсою або сценарієм; визначати загальні принципи відбору репертуару; моделювати умови для зародження сценічної дії, сценічного спілкування, фізичної розкутості, психологічної врівноваженості у сценічній дії; готувати різні види вправ для тренування фантазії й уяви; адекватно ставитися до вимог художнього замислу даної ролі; встановлювати потрібні стосунки, які відбуваються на сцені; створювати процес взаємодії на сцені; працювати над сценічним образом з виконавцем ролі; проводити заняття зі сценічної грамоти, враховуючи її специфіку й особливості; працювати над роллю з виконавцем під час творчої роботи над сценічним дійством; аналізувати документальний і художній матеріал, необхідний для створення сценарію [5, с. 325]; монтувати різножанровий документальний і художній матеріал; komponувати групи номерів, різних за жанрами; творчо підходити до створення різних варіантів початку і фіналу

театралізованого дійства; художньо оформляти місця дії; розробляти театралізовані дійства (свята), культурно-дозвілєві програми; визначати загальні принципи формування репертуару тощо; 2) у сфері образотворчого мистецтва: komponувати написи художнім шрифтом з метою професійного вирішення нестандартних ситуацій підготовки реклами [5, с. 248], буклет, оголошення розважального шоу, свята тощо; використовувати техніки і технології роботи акварельними фарбами; зображувати предмети за законами перспективи (циліндричної, кулеподібної, прямокутної, комбінованої форми); 3) у сфері музичного мистецтва: підбирати музичні твори для літературно-музичних композицій; знаходити й підбирати дитячі пісеньки та музику для ранків; створювати банк даних дитячих музичних творів та українських народних пісень; організувати різні форми роботи (бесіди, диспути, дискусії, КВК, конференції тощо), присвяченої видатним українським та зарубіжним музикознавцям, музикантам, естрадним та оперним виконавцям, композиторам; вміти співати українські народні пісні, колядки, щедрівки, колискові, купальські, петрівочки, обжинкові, весільні пісні тощо; 4) у сфері хореографічного мистецтва: показувати дітям елементи українського танцю; водити хороводи з дітьми; водити "Кривий танець" на Великодньому тижні; проводити музичні народні ігри та розваги; проводити музичні небиліці, обрядово-ритуальні ігри з дітьми; відтворювати дитячі та юнацькі розваги восени, розваги на вечорницях; вміти підготувати дітей до вертепного дійства, маланкування, водіння кози, засівання [6]; вміти відтворити дитячі лічилки, пустощі, утішки-забавки, лічилки-забавки, нескінчуки, каламбури, ігрові дотепи, пародії, алегоричні жарти-насмішки, прозивалки, колискові та ін. [3]; 5) у сфері декоративно-прикладного мистецтва: використовувати різноманітні техніки (їх нараховують біля двох сотень) писанкарства (написання мальованок, шкрябанок, дряпанок, крапанок, зернівок, писанок тощо); вишивати, підбирати та розташовувати елементи узорів на полотні; робити аплікації; мережити; створювати ляльки-мотанки та ляльки у національних костюмах; давати майстер-класи із перерахованих видів творчості; 6) володіти методикою організації масових, групових, індивідуальних форм роботи у сфері дозвілля: розробляти тематичні вечори,

вечори запитань і відповідей; готувати конференції, тижні з різних предметів, зустрічі з цікавими людьми, конкурси, олімпіади, фестивалі, КВК, брейн-ринги; організувати перегляд і обговорення кінофільмів, роботу гуртків, змагань, походів, екскурсій, тренінгів, об'єднань за інтересами; виконувати консультування дітей відносно: мистецтва образотворчого, музичного, сакрального, хореографічного, кіномистецтва, декоративно-прикладного мистецтва; здійснювати вибір літератури, фільмів, творів мистецтва, технік виготовлення виробів з природного матеріалу, вишивок, мережива, писанок, моделей, конструкцій; вміти вести збір етнонаціонального матеріалу, підготувати "театру одного актора" тощо [5].

У дослідженні визначені найважливіші особистісні і професійно-важливі якості, властивості й характеристики майбутніх соціальних педагогів, серед яких: майстерне володіння методикою організації масових, групових, індивідуальних форм роботи у сфері дозвілля, досконале володіння вищеназваними вміннями; ерудованість, творчий підхід до справи, оптимізм, педагогічний такт, високі моральні якості, володіння власною емоційно-вольовою сферою; досконале володіння мовою; здатність до формування світогляду, правильного розуміння сучасних проблем розвитку суспільства, людського буття, духовної культури, практичного відображення у професійній діяльності світоглядних позицій; наявність етичної культури, здатність до вибору стратегії і тактики соціально-педагогічної діяльності з урахуванням загальнолюдських цінностей; дотримання здорового способу життя, фізичного вдосконалення; розвинена інтуїція, любов до дітей; особиста вихованість, тактовність, толерантність, висока вимогливість тощо. До якостей, що характеризують майбутнього соціального педагога як професіонала, варто додати гуманність, моральність, комунікабельність, поміркованість, педагогічну майстерність, професійну компетентність, широку освіченість тощо.

В аналітико-діагностувальному блоці нашої моделі важливе значення має вхідне діагностування та методика діагностування. Нами розроблено анкету "Самооцінки когнітивної готовності майбутніх соціальних педагогів до організації роботи у сфері дозвілля", анкету "Самооцінка операційно-діяльнісної готовності майбутніх соціальних

педагогів до організації роботи у сфері дозвілля", апробовано "Тест-опитувальник для визначення рівня професійної спрямованості (РПС) студентів" за Т. Дубовицькою, методику "Оцінка рівня творчого потенціалу особистості (ТПО)" за А. Шаровим, "Анкету самооцінки мотиваційно-особистісної готовності студента", "Діагностичну карту вивчення рівня сформованості готовності майбутніх соціальних педагогів до організації роботи у сфері дозвілля дітей та юнацтва" [6, с. 271].

Перевірка ефективності змістово-технологічного забезпечення професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації роботи у сфері дозвілля дітей та юнацтва здійснювалася за допомогою діагностування наявного рівня знань, умінь і навичок студентів у сфері дозвіллевої діяльності на підготовчому (констатувальному), основному (формуальному) та підсумковому (оцінювальному) етапі проведення дослідно-експериментальної роботи.

Змістово-операційний блок нашої моделі відображає зміст освітнього процесу, основні принципи, на яких базується процес формування готовності майбутніх соціальних педагогів до організації роботи у сфері дозвілля, форми, методи і засоби її реалізації, а також обґрунтування оптимального змісту процесу формування професійної готовності майбутніх соціальних педагогів: спектру знань, умінь, навичок, особистісних якостей і здатностей, практичного дозвіллевого досвіду, здобутого упродовж навчальних практик. Фахівець дозвіллевої сфери – перш за все творець, людина, яка добре знає сферу дозвілля, літературу, історію, культуру і мистецтво. Досвід педагогічної діяльності у цій сфері набувається у процесі власної практичної діяльності. "Людина виступає у житті перш за все як діяч, митець, творець, незалежно від того, яким видом діяльності вона займається" [10, с. 43].

Із аналізу змістової складової базових дисциплін – основи для формування професійної готовності майбутніх соціальних педагогів до організації роботи у сфері дозвілля – впливає необхідність розробки і впровадження в освітній процес авторських спецкурсів "Методика організації дозвіллевої діяльності дітей засобами музичного мистецтва", "Методика організації дозвіллевої діяльності дітей засобами образотворчого мистецтва" та "Культурно-дозвіллевого практикуму" – важливих складових формування мотиваційно-

особистісного, когнітивного та операційно-діяльнісного компонентів готовності майбутніх соціальних педагогів до організації роботи у сфері дозвілля дітей та юнацтва.

Зміст цих спецкурсів розкриває ретроспективу теоретичних й історичних аспектів розвитку українського мистецтва, особливості впливу художньо-естетичної інформації творів мистецтва на дітей, розвиває інтуїцію сприйняття й розуміння художньо-естетичної інформації творів мистецтва, вчить адекватно сприймати й розуміти ідейно-емоційний зміст художнього твору. Спілкування із шедеврами українського та світового мистецтва забезпечує формування потреб у збагаченні духовної культури, поглибленні та вдосконаленні культурно-просвітницьких знань.

Варто додати, що специфічні заняття мистецького спрямування "Культурологічного практикуму" сприяли засвоєнню художньо-естетичної інформації творів мистецтва.

До змістово-операційного блоку моделі входять також форми, методи і засоби формування готовності майбутніх соціальних педагогів до організації роботи у сфері дозвілля дітей та юнацтва, задіяння яких спрямовується на формування таких структурних компонентів готовності як мотиваційно-особистісний, когнітивний, операційно-діяльнісний. У моделі цілеспрямованого формування готовності майбутніх соціальних педагогів до організації роботи у сфері дозвілля технологічний потенціал реалізовується через широкий спектр форм навчання: лекції-концерти, лекції-дослідження, лекції-візуалізації, специфічну самостійну та індивідуальну роботу, навчальні практики, культурологічний практикум, який забезпечував реалізацію усіх трьох організаційно-педагогічних умов. Твори мистецтва – це джерело поповнення художньо-естетичної інформації, яка необхідна для формування дозвіллевої культури студентів та їх майбутніх вихованців (дітей та юнацтва).

Форми дитячої дозвіллевої діяльності мають бути оригінальними, науково-обґрунтованими, майстерно сконструйованими, творчими.

Зазначимо, що основними методами навчання студентів у нашій моделі дослідно-експериментальної роботи виступають: метод тренінгів, акторський тренінг, метод

проектів, "мозкового штурму", етюдний метод, арт-креативні методи тощо. Методами навчання дітей, які засвоїли студенти для майбутньої дозвіллевої діяльності були: метод гри й ігрового тренінгу, метод народних музичних ігор і забавок, ігрових програм і театралізованих вистав, імпрровізації, змагання, театралізації, проектної діяльності, колективні творчі справи (КТС). Складовою цього блоку моделі цілеспрямованого формування готовності майбутніх соціальних педагогів до організації роботи у сфері дозвілля є такі форми методичної роботи: масової методичної роботи з майбутніми соціальними педагогами; групові форми; індивідуальні форми.

Результативно-оцінювальний блок моделі передбачає аналіз, оцінювання та корекцію результатів формування професійної готовності майбутніх соціальних

педагогів до організації роботи у сфері дозвілля і включає критерії та показники, що характеризують чотири рівні сформованості (низький (репродуктивний), середній (репродуктивно-продуктивний), достатній (продуктивний), високий (творчий) цього інтегрального багаторівневого динамічного утворення, структура якого обіймає мотиваційно-особистісний, когнітивний, операційно-діяльнісний компоненти.

Висновок. Таким чином, запропонована модель формування готовності майбутніх соціальних педагогів до організації роботи у сфері дозвілля відображає зміст освітнього процесу, принципи, форми, методи і засоби навчальної та методичної роботи, рівні її сформованості та критерії їх оцінювання і виступає надійною науково-методичною основою підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації дозвіллевої роботи.

Література

1. Бочелюк В. Й. Дозвіллезнавство : [навчальний посібник] / В. Й. Бочелюк, В. В. Бочелюк. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 208 с.
2. Воловик А. Ф. Педагогика досуга [Текст] : учеб. пособие / А. Ф. Воловик, В. А. Воловик. – М. : Флинта, 1998. – 240 с.
3. "Дзига". Українські дитячі й молодечі народні ігри та розваги / Композиція П. Г. Черемського; [уклад.: В. І. Семеренський, П. Г. Черемський]. – Х : Друк, 1999. – 528 с.: кол. іл. 61.
4. Ковальчук Т. І. Організоване дозвілля як фактор виховання і розвитку молоді / Т. І. Ковальчук, Г. М. Кушнір // Матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції "Перший крок у науку". – Т. 1. – Луганськ, 2012. – С. 367–371.
5. Ковальчук Т. І. Педагогіка дозвілля: теорія і практика : [монографія] / Тамара Іванівна Ковальчук; за ред. доц. Т. Ф. Мельничук. К. : НАКККіМ, 2011. – 420 с.
6. Ковальчук Т. І. Формування готовності майбутніх соціальних педагогів до організації роботи у сфері дозвілля : [монографія] / Тамара Іванівна Ковальчук; за ред. доц. Т. Ф. Мельничук. – К. : НАКККіМ, 2012. – Ч. I. – 550 с.
7. Педагогика : Большая современная энциклопедия / Сост. Е. С. Рапацевич – Мн. : "Соврем. слово", 2005. – 720 с.
8. Русанова В. С. Воспитательный потенциал центров детского досуга [Текст] / В. С. Русанова. – Челябинск : ЧГИИК, 1998. – 79 с.
9. Словник іншомовних слів / [за ред. О. С. Мельничука]. – 2-е вид., випр. і доп. – К. : Голов. ред. УРЕ, 1985. – 966 с.
10. Якса Н. В. Основи педагогічних знань : навч. посіб. / Н. В. Якса. – К. : Знання, 2007. – 358 с.

Kovalchuk T. I., senior teacher

CONCEPTUAL MODEL OF FORMATION OF FUTURE SOCIAL WORKERS TO WORK IN THE FIELD OF LEISURE

The article deals with the problem of the formation of future social workers to organize leisure activities for children and youth. The significance of the main components of the author's conceptual model of the process of formation: four blocks (target, analytical-diahnostic, content-operational, result-assessmential) of the model technology readiness, organizational and pedagogical conditions, the levels of readiness (high, adequate, average, low) and criteria for evaluation (personal motivational, cognitive, operational-activity) and the result-formation of future social workers to work in the field of recreation for children and youth. The expediency of introducing authorial and cultural practicum courses, conduct of classes based on folk music games, the use of ethnic material and artistic and aesthetic potential of art.

Keywords: model of preparedness, power model, pedagogical conditions, criteria and indicators, ethno-national material, artistic and aesthetic potential of art.